

Joanna Bodio

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

joanna.bodio@poczta.umcs.lublin.pl

Wojciech Graliński

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

wgra@poczta.umcs.lublin.pl

Znaczenie zasady równouprawnienia stron w procesie cywilnym

The Importance of the Principle of Equality Between the Parties in the Civil Process

STRESZCZENIE

Autorzy dokonują klasyfikacji zasad postępowania cywilnego oraz umiejscowienia ich w systemie zasad prawa. Analizują relację między zasadą a normą prawną. Przegląd różnych sposobów definiowania zasad procesowych skłania ich do refleksji, że wielu przedstawicieli doktryny traktuje zasady procesowe jako idee, myśli przewodnie, co może oznaczać, że mają one bardziej optymalizacyjny, a nie bezpośrednio normatywny charakter. Nie stoi to jednak na przeszkodzie analizowaniu rozwiązań ustawowych, na podstawie których przyjmuje się istnienie danej zasady procesowej, a w doktrynie postępowania cywilnego rozróżnia się opisowe i dyrektywne ujęcie zasad procesowych. Można spotkać pogląd, że idee stają się zasadami procesowymi tylko wtedy, gdy znajdują odpowiedni wyraz w przepisach prawa. Autorzy, analizując zasadę równouprawnienia stron, zgadzają się ze stwierdzeniem, że zajmuje ona wysoką pozycję w hierarchii zasad procesowych, gdyż wywodzi się z normy konstytucyjnej oraz spełnia szczególną rolę w systemie zasad procesu cywilnego jako aksjomat obowiązywania wszystkich innych zasad i instytucji tego procesu. Wynika to z tego, że zasada równouprawnienia ma dla procedury cywilnej znaczenie zasady – dyrektywy interpretacyjnej, która służy właściwej wykładni norm z przepisów proceduralnych.

Słowa kluczowe: postępowanie cywilne; zasady procesowe; równouprawnienie stron

I. POJMOWANIE I ROLA ZASAD POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Doktryna prawa postępowania cywilnego o wiele częściej zajmuje się treścią poszczególnych zasad niż rozumieniem samego pojęcia i rolą zasad postępowania

cywilnego w ogólności¹. Odczuwa się też pewien niedosyt wynikający z braku ogólniejszej metodologicznej refleksji nad badaną problematyką². Dyskusyjna jest już sama terminologia³. Niektórzy autorzy używają pojęcia „zasady”, inni pojęcia „naczelne zasady”, a jeszcze inni przeprowadzają rozróżnienie pomiędzy zasadami i naczelnymi zasadami. Rozbieżności dotyczące używania pojęcia bądź zasady postępowania cywilnego, bądź zasady procesowe wynikają z faktu, iż wyróżnia się kilka rodzajów postępowania cywilnego, z których szczególną rolę odgrywa proces. Odpowiednie stosowanie przepisów o procesie do innych rodzajów postępowania cywilnego (art. 13 § 2 k.p.c.) przenosi się też na stosowaną w doktrynie terminologię⁴.

Postępowanie cywilne jest oparte na pewnych ideach, dyrektywach, nazywanych zasadami procesowymi⁵. Można spotkać też pogląd, że zasady procesowe wyrażają takie idee, uznane w doktrynie i judykaturze, które zostały wywiedzione z doświadczenia i prawa naturalnego⁶. Według innych autorów zasady procesowe są określane jako centralne idee systemu prawa procesowego, które mają ogólny charakter, a wyrażone są nie tylko w poszczególnych instytucjach procesowych, lecz w całym systemie prawa procesowego albo jako założenia generalne, idee przewodnie systemu prawa procesowego kształtujące treść i formę dla zagwarantowania realizacji funkcji postępowania cywilnego, albo jako dyrektywy sprawności postępowania cywilnego zapewniające wypełnienie jego funkcji, albo jako założenia konstrukcyjne mechanizmu procesowego w zakresie działalności podmiotów postępowania cywilnego, modele, wedle których ustawodawca może ukształtować podstawowe dla danego postępowania instytucje procesowe, albo

¹ W pełni należy się zgodzić ze swoistą „teorią pudełek” wyrażoną przez K. Osajdę (*Znaczenie zasad prawa dla wykładni prawa (na przykładzie prawa cywilnego)*, [w:] *Teoria i praktyka wykładni prawa. Materiały konferencji naukowej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego odbytej w dniu 27 lutego 2004 roku*, red. P. Winczorek, Warszawa 2005, s. 261). Teoretycy – zdaniem tego autora – opisują w zasadzie zewnętrzny kształt tych pudełek, ich lokalizację, metodę działania, pochodzenie, natomiast dogmatycy koncentrują swą uwagę na zawartości każdego z tych pudełek.

² H. Mądrzak, *O pojmowaniu naczelných zasad postępowania cywilnego*, [w:] *Proces i prawo (Księga pamiątkowa ku czci Jerzego Jodłowskiego)*, Warszawa 1989, s. 387.

³ Zwraca na to uwagę m.in. K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1997, s. 53.

⁴ H. Mądrzak (*O pojmowaniu...*, s. 388) jako synonimy traktuje pojęcia: „naczelne zasady postępowania cywilnego” i „naczelne zasady procesowe”, jednakże w konkluzji (s. 401) zastanawia się, czy nie należałoby zrezygnować z wysiłków zmierzających do tworzenia naczelných zasad całego systemu prawa procesowego cywilnego i skoncentrować się na naczelných zasadach danego rodzaju postępowania, gdyż np. zakres i przejawy działania tej samej zasady będą różne w różnych rodzajach postępowania cywilnego albo wręcz trzeba będzie formułować inne zasady dla poszczególných rodzajów postępowania.

⁵ P. Pogonowski, *Wpływ wejścia w życie Konstytucji RP z 1997 r. na sądowe postępowanie cywilne*, [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego*, Kraków 2006, s. 242.

⁶ M. Sawczuk, *Zasady procesu cywilnego*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, red. C. Kosikowski, E. Smoktunowicz, M. Sawczuk, Warszawa – Białystok 2000, s. 1245–1246.

jako teoretycznie uogólnione sposoby i kierunki rozwiązywania podstawowych zagadnień prawa procesowego, a także jako standardy funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości i poszczególnych procedur⁷.

Przeгляд różnych sposobów definiowania zasad procesowych skłania do refleksji, że wielu autorów traktuje zasady procesowe jako idee, myśli przewodnie, co by oznaczało, że mają one bardziej optymalizacyjny, a nie bezpośrednio normatywny charakter. W klasycznej koncepcji J. Wróblewskiego byłyby to zatem tzw. postulaty systemu prawa, a nie zasady systemu prawa⁸. W doktrynie postępowania cywilnego spotyka się jednak rozróżnienie na opisowe i dyrektywne ujęcie zasad procesowych. W ujęciu opisowym zasady procesowe to sposoby (modele, wzorce) rozwiązania pewnych zagadnień prawnoprocesowych, natomiast w ujęciu dyrektywnym to ogólne normy (dyrektywy) mające podstawowe znaczenie dla danej gałęzi prawa⁹. A zatem w ujęciu opisowym zasada to pewien wzorzec ukształtowania się jakiejś instytucji prawnej w szczególnie doniosłych dla niej aspektach, natomiast w ujęciu dyrektywnym zasada to norma prawna w jakimś sensie nadrzędna wobec innych norm¹⁰. Opisowy sposób definiowania zasad procesowych jest bardziej przydatny na gruncie prawa procesowego cywilnego i dominuje w konstrukcjach teoretycznych nawiązujących do poglądów N. Gönnera, uważanego za twórcę nauki o zasadach procesowych. Nie stoi to jednak na przeszkodzie analizowaniu rozwiązań ustawowych, na podstawie których przyjmuje się istnienie danej zasady procesowej¹¹.

Co do niektórych zasad znajdujemy bowiem konkretny przepis kodeksowy wyraźnie daną zasadę formułujący, co jednak nie ogranicza zakresu oddziaływa-

⁷ W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1984, s. 268 i n.; W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1998, s. 55 i n.; H. Dolecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2013, s. 44; J. Jodłowski [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, red. J. Jodłowski, Wrocław 1974, s. 54; P. Osowy, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2001, s. 41; H. Mądrzak, *O pojmowaniu...*, s. 389 i n.; *idem*, [w:] H. Mądrzak (red.), E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2003, s. 52; K. Piasecki, *Postępowanie sporne rozpoznawcze*, Warszawa 2004, s. 43; Z. Resich, *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985, s. 118; W. Siedlecki, *Zasady naczelnego postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego kodeksu postępowania cywilnego*, „Studia Cywilistyczne” 1966, t. VII, s. 3; *idem*, [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2004, s. 57; A. Zieliński, *Postępowanie cywilne. Kompendium*, Warszawa 2012, s. 22.

⁸ J. Wróblewski, *Wstęp do prawoznawstwa*, Łódź 1984, s. 57–58. Por. też: S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie (Od dogmatyki do teorii)*, Toruń 2014, s. 25 i n. oraz wskazana tam literatura.

⁹ H. Mądrzak, *O pojmowaniu...*, s. 391. Warto zauważyć opinię, że „intuicje H. Mądrzaka od współczesnej koncepcji zasad dzieli tylko jeden krok”. Tak: M. Kordela, *Zasady prawa. Studium teoretyczno-prawne*, Poznań 2012, s. 176.

¹⁰ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008, s. 53–54.

¹¹ H. Dolecki, *op. cit.*, s. 44–45.

nia takiej zasady na całość postępowania cywilnego. W przypadku innych zasad – pomimo braku wyraźnego przepisu – ustawodawca realizuje ją, tworząc odpowiednie gwarancje procesowe, instytucje procesowe, w których ta zasada znajduje swój wyraz, jak np. przy zasadzie równouprawnienia stron¹². Doktryna jednoznacznie przyjmuje obowiązywanie tej zasady, mimo że nie została ona wyraźnie wyróżniona w Kodeksie postępowania cywilnego. Można ją jednak wyinterpretować z obowiązujących przepisów. Nie spotyka się natomiast sytuacji, w której doktryna czy orzecznictwo przyjmowałaby istnienie jakiejś zasady, która nie miałaby żadnego oparcia kodeksowego. W doktrynie wręcz wyraża się pogląd, że nawet jeśli prawodawca przyjął jakieś założenie polityczne, ale nie da się go wydedukować z konkretnej normy prawnej albo z ich zespołu, to założenia tego nie można podnieść do rangi naczelnej zasady¹³. Innymi słowy, idee stają się zasadami procesowymi tylko wtedy, gdy znajdują odpowiedni wyraz w przepisach prawa procesowego i są zabezpieczone odpowiednimi gwarancjami procesowymi¹⁴.

W doktrynie prawa postępowania cywilnego sporadycznie rozważany jest cel teorii zasad procesowych. Podkreśla się ryzyko, że oparcie konkretnego rozstrzygnięcia na zasadach ogólnych mogłoby godzić m.in. w bezpieczeństwo prawne i sprawiedliwość. Udział zasad widoczny jest natomiast przy wyborze metod interpretacyjnych¹⁵. Zasady procesowe są bowiem dyrektywami dla ustawodawcy, jak powinien racjonalnie unormować przebieg postępowania (czyli jak unormować poszczególne instytucje procesowe i powiązać je w system), ale również dla podmiotów uczestniczących w postępowaniu, jak mają interpretować przepisy prawa procesowego, aby ich działania prowadziły do zrealizowania w konkretnej sprawie ogólnej funkcji postępowania cywilnego¹⁶.

Na przykładzie zasady równouprawnienia stron można stwierdzić, że jakkolwiek nie może ona stać się podstawą rozstrzygnięcia sądowego, to jednak może służyć jako podstawa doboru konkretnych przepisów proceduralnych oraz aksjomat ich oceny. Może być np. wykorzystana przez sąd drugiej instancji do oceny sposobu prowadzenia postępowania przez sąd pierwszej instancji, i to niezależnie od tego, czy w apelacji został podniesiony zarzut naruszenia prawa do obrony, albowiem taki zarzut jako przyczyna nieważności postępowania (art. 379 pkt 5 k.p.c.) musi być przez sąd drugiej instancji brany pod rozwagę z urzędu¹⁷.

¹² W. Siedlecki, [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *op. cit.*, s. 54.

¹³ K. Korzan, *op. cit.*, s. 45.

¹⁴ H. Mądrzak, *O pojmowaniu...*, s. 390.

¹⁵ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie...*, s. 61.

¹⁶ W. Berutowicz, *O pojęciu naczelných zasad postępowania cywilnego*, „Studia Cywilistyczne” 1975, t. XXV–XXVI, s. 33, 38–39.

¹⁷ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie...*, s. 61.

W przedstawianym ujęciu można przyjąć, że twórcą zasad jest prawodawca, niezależnie od tego, czy daną zasadę wyraża wprost w jakimś przepisie, czy też wynika ona z charakteru całokształtu regulacji danej dziedziny prawa¹⁸, a więc można ją wyprowadzić w drodze wniosku¹⁹.

W przypadku choćby częściowego pokrywania się zakresu oddziaływania poszczególnych zasad można wyodrębnić różne typy relacji pomiędzy nimi: zgodności, hierarchiczności oraz kolizji. Odnosząc te relacje do tytułowej zasady równorzędności, należy zauważyć, iż w większości przypadków ewentualne odstępowanie od tej zasady możliwe są tylko w wyjątkowej sytuacji procesowej²⁰. Ponadto rozstrzygnięcie ewentualnej kolizji pomiędzy zasadami nie polega na uznaniu za nieobowiązującą jedną z nich. Sposób rozstrzygnięcia takiej kolizji zależy od relatywnej wagi przyznawanej przez sąd każdej z tych zasad. Ta, której sąd przyznaje pierwszeństwo, ogranicza jedynie realizację zasady przeciwstawnej²¹.

Zaprezentowane podejście do kolizji zasad jest zbieżne z koncepcją odróżniania zasad od reguł. Nawet przyjmując założenie, że zasady to też normy, nie sposób nie zauważyć różnicy wobec norm innego rodzaju, zwanych regułami, do których albo można się zastosować, albo je naruszyć²². Zasada natomiast wskazuje jedynie rację argumentacyjną, którą sąd powinien wziąć pod uwagę, nie reguluje zaś konsekwencji prawnych, które powinien orzec. Widoczne jest tu wyraźne nawiązanie do światowej koncepcji R. Dworkina²³.

Z kolei stwierdzenie, że sądy nie odwołują się do ustalonej *in abstracto* hierarchii zasad procesowych i nie dążą do ustalenia takiej hierarchii jest powtórzeniem teorii R. Alexy'ego²⁴. To, że w jednej sprawie sąd przyznał pierwszeństwo jednej zasadzie nie stoi na przeszkodzie temu, by w drugiej sprawie dał pierwszeństwo innej bądź spróbował zastosować obie. Sąd ocenia bowiem wagę poszczególnych kolidujących ze sobą zasad i ustala ich odnoszącą się wyłącznie do konkretnej sprawy relację pierwszeństwa²⁵.

Analizując z kolei relację między zasadą (niezależnie od sposobu jej pojmowania) a niemającą charakteru zasady normą prawną, przyjmuje się, że w razie ich sprzeczności należy tak ustalić znaczenie interpretowanej normy, by nie była

¹⁸ K. Osajda, *op. cit.*, s. 267–270.

¹⁹ J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii wykładni prawa ludowego*, Warszawa 1959, s. 256, cyt. za: S. Tkacz, *op. cit.*, s. 26.

²⁰ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie...*, s. 53.

²¹ *Ibidem*, s. 57.

²² Więcej na temat odnoszącego się do reguł modelu *all or nothing* w różnych koncepcjach zagranicznych: G. Maroń, *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011, s. 23 i n.

²³ *Ibidem*, s. 32.

²⁴ Dokładniej: M. Kordela, *op. cit.*, s. 67.

²⁵ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym...*, s. 58.

ona z tą zasadą sprzeczna. Tę tezę doktryna postępowania cywilnego powtarza za J. Wróblewskim²⁶.

Wspominając o wykorzystywaniu przez procesualistów dorobku teoretyków prawa w kwestiach zasad procesowych, nie sposób nie odnotować sięgania do dorobku nauki prawa konstytucyjnego²⁷. Naturalne są też związki zasad postępowania cywilnego z zasadami organizacji wymiaru sprawiedliwości.

II. KLASYFIKACJA ZASAD POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

W nauce procesu cywilnego istnieją różne klasyfikacje zasad procesowych. W. Berutowicz wyróżnia te, które wynikają ze społecznej funkcji postępowania cywilnego lub funkcji ochrony interesów indywidualnych oraz dotyczą techniki prowadzenia postępowania lub techniki ustalania podstawy rozstrzygnięcia²⁸.

Natomiast W. Broniewicz wśród zasad procesowych wyróżnił przenikające całe postępowanie, znajdując wyraz w szeregu przepisów i instytucji, oraz rządzące tylko pewnymi wycinkowymi zagadnieniami z zakresu postępowania²⁹.

Z kolei J. Jodłowski uważa, że w prawie procesowym cywilnym można wyróżnić zasady wynikające z poszczególnych norm lub z całego zespołu norm oraz wskazujące na pewne – przyjęte przez ustawodawcę – założenia ogólne i zawierające określone dyrektywy postępowania. Nie każda zasada zawarta w normach prawa procesowego i z nich wynikająca może być jednak uznana za naczelną zasadę tego prawa. Tę rangę może uzyskać tylko taka, która ma charakter ogólny (tzn. ma znaczenie dla całego systemu postępowania cywilnego lub poszczególnych rodzajów tego postępowania, a nie tylko dla poszczególnych instytucji procesowych czy pewnych tylko odcinków działalności sądu lub stron) oraz wiodący (czyli ukierunkowujący działalność procesową sądu i innych organów państwowych oraz stron i uczestników postępowania dla realizacji zadań wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych)³⁰.

Kategorię zasad naczelných wyróżnia też S. Dalka, zdaniem którego zależą one ściśle od ustroju społeczno-politycznego państwa i jego systemu prawa. Uzupełniając podział J. Jodłowskiego na zasady naczelné mające charakter ogólny i wiodący oraz nieposiadające tych dwóch cech zasady o charakterze techniczno-procesowym lub konstrukcyjnym, S. Dalka podkreśla, że zasady postępowania cywilnego dopiero wówczas zyskują charakter zasad naczelných, gdy ustawo-

²⁶ J. Wróblewski, *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1972, s. 131.

²⁷ W.J. Habscheid, *Die Europäisierung des Zivilprozeßrechts*, [w:] *Unity of Civil Procedural Law and Its National Divergencies*, ed. M. Sawczuk, Lublin 1994, s. 82.

²⁸ W. Berutowicz, *Postępowanie...*, s. 272 i n.

²⁹ W. Broniewicz, *op. cit.*, s. 56.

³⁰ J. Jodłowski, [w:] *Wstęp...*, s. 52–53.

dawca stworzy jakąś normę prawną wyrażającą wprost taką zasadę albo gdy pozwoli wyprowadzić taką zasadę z szeregu przepisów³¹.

Ogólny i wiodący charakter to dwie cechy zasad naczelnych również w ujęciu K. Korzana, zdaniem którego wiodący charakter zasady naczelnej przejawia się w ukierunkowaniu całej działalności procesowej sądu przy pełnieniu przez niego funkcji ochrony praw podmiotowych, przy czym funkcja ta zajmuje nadrzędną pozycję w stosunku do zasad, które odgrywają wobec niej rolę usługową³². Za kryterium podziału zasad naczelnych K. Korzan przyjmuje źródło prawa, z którego one się wywodzą i odróżnia zasady naczelne wymiaru sprawiedliwości od zasad naczelnych prawa postępowania cywilnego. Te pierwsze, zwane też zasadami organizacji wymiaru sprawiedliwości, wypływają z Konstytucji, przenikają postępowanie cywilne i są w nim realizowane w toku działalności procesowej sądu. Nawet fakt występowania pewnych różnic w stosowaniu tych zasad w postępowaniu cywilnym i karnym nie odbiera im charakteru naczelnych zasad wymiaru sprawiedliwości i nie daje podstawy do zaliczenia ich do zasad procesowych³³.

Wspomniany tu pogląd o nadrzędności funkcji w stosunku do zasady (będącej tylko dyrektywą najlepszego realizowania funkcji) był głoszony znacznie wcześniej przez W. Berutowicza, uznającego za naczelne zasady procesowe tylko takie, których treść nie wyczerpuje się w jednej normie prawnej, lecz przenika całe postępowanie cywilne lub jego najważniejsze instytucje³⁴.

Współcześnie w doktrynie polskiego postępowania cywilnego do jego zasad (u niektórych autorów: naczelnych zasad) powszechnie zalicza się zasady: kontradyktoryjności (utożsamiana przez niektórych autorów z zasadą sporności), dyspozycyjności (zwana też zasadą dyspozytywności lub rozporządzalności), równouprawnienia (lub równości) stron (uczestników postępowania), ustności (u niektórych autorów wymieniana równoległe z zasadą pisemności), bezpośredniości, koncentracji materiału procesowego (zwana też zasadą skupienia) i formalizmu procesowego. Ponadto u niektórych autorów wspominane są zasady prawa do sądu, prawdy, jawności, kierownictwa sędziowskiego, instancyjności, inicjatywy organów procesowych i egzekucyjnych, zasady dotyczące zwrotu kosztów procesu, zasady wyrokowania, zasady przewodnie międzynarodowego postępowania cywilnego. Autorzy wyliczający obok zasad procesowych jako osobną kategorię zasady wymiaru sprawiedliwości, zaliczają do tych drugich: zasadę sądowego wymiaru sprawiedliwości, prawa do sądu, niezawisłości sędziowskiej, jednolitości sądów, udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, nadzoru jurydycznego Sądu Najwyższego, jawności, instancyjności, kolegalności³⁵.

³¹ S. Dalka, *Podstawy postępowania cywilnego*, Sopot 2005, s. 27.

³² K. Korzan, *op. cit.*, s. 45.

³³ *Ibidem*, s. 46.

³⁴ W. Berutowicz, *O pojęciu...*, s. 39.

³⁵ *Idem*, *Postępowanie...*, s. 273 i n.; Ł. Błaszczak, [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.),

III. ZASADA RÓWNOUPRAWNIENIA STRON W PROCESIE CYWILNYM

Niektóre z naczelných zasad postępowania cywilnego zostały wyrażone w przepisach ogólnych tytułu wstępnego Kodeksu postępowania cywilnego. Zasada równouprawnienia stron nie zyskała jednak wyrażonej kodeksowej legitymizacji, choć jej obowiązywanie można wywieść pośrednio m.in. z art. 5, 136 § 2, 117, 168–169, 206 § 2, 210, 212, 214, 215, 327 § 1, 357 § 2, 470 k.p.c. Nie stoi to na przeszkodzie temu, by można było uznać ją za naczelną zasadę procesową, gdyż brak przepisu, który formułowałby wprost daną zasadę nie oznacza, że nie obowiązuje ona w systemie procesowym, jeżeli ustawodawca ją realizuje przez stworzenie odpowiednich gwarancji i instytucji procesowych, w których znajduje ona wyraz³⁶. Zasada ta wynika z samej istoty dwustronnego, kontrydiktoryjnego procesu cywilnego³⁷.

Przez zasadę równouprawnienia stron rozumie się konieczność posiadania przez występujące w nim przeciwstawne strony równych praw procesowych i gwarancji jednakowej możliwości obrony swoich interesów³⁸. Zasada równouprawnienia przejawia się między innymi w tym, by sąd stosował przepisy proceduralne bez naruszania równowagi między prawami i obowiązkami procesowymi stron³⁹. Daje ona każdej ze stron takie same możliwości działania, korzystania z takich samych środków obrony swych praw, przy uwzględnieniu specyfiki każdej ze stron postępowania, a także umożliwia skorzystanie z prawa do wysłuchania i wypowiedzenia się co do twierdzeń strony przeciwnej⁴⁰. Określa zatem,

Ł. Błaszczak, I. Gil, E. Rudkowska-Ząbczyk, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2013, s. 61; W. Broniewicz, *op. cit.*, s. 57 i n.; H. Dolecki, *op. cit.*, s. 45 i n.; K. Flaga-Gieruszyńska, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2001, s. 11; H. Mądrzak, [w:] H. Mądrzak (red.), E. Marszałkowska-Krześ, *op. cit.*, s. 54; Z. Resich, *op. cit.*; W. Siedlecki, *Zasady..., passim*; A. Zieliński, *op. cit.*

³⁶ W. Siedlecki, [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *op. cit.*, s. 53–54.

³⁷ A. Jakubecki, *Naczelne zasady postępowania cywilnego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd katedr i zakładów postępowania cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005)*, Kraków 2006, s. 371; M. Sawczuk, *Problem aktywności stron („vigilantibus iura scripta sunt”) w postępowaniu cywilnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1974, z. 1, s. 124; *idem*, *Niezawisłość sędziowska a granice pomocy stronie*, [w:] *Studia z procesu cywilnego*, red. K. Korzan, Katowice 1986, s. 41; W. Siedlecki, *Ochrona praw jednostki w procesie cywilnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1978, z. 81, s. 64; A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 464, 471.

³⁸ T. Ereciński, K. Weitz, *Prawda i równość stron w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego. Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 47.

³⁹ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 2.

⁴⁰ *Ibidem*.

w jakim stopniu podmioty procesu mogą względem siebie podejmować czynności procesowe na płaszczyznach określonych przez zasadę dyspozycyjności i kontradyktoryjności⁴¹.

Zasada równouprawnienia stron nie może być jednak traktowana jako nakaz urzeczywistniania w każdym trybie procesu tego samego zestawu instrumentów procesowych, jednolicie określających pozycję stron postępowania i zakres przyśługujących im środków procesowych⁴². Prawo procesowe stara się wyróżniać różnice zachodzące między stronami wynikające z różnego ich położenia gospodarczego czy wykształcenia, co oddziałuje na rzeczywistą możliwość dochodzenia praw lub obronę w procesie⁴³.

Zasadę równości należy rozpatrywać nie w kategorii bezwzględnej konieczności identycznego traktowania stron, ale jednakowego ich traktowania przy uwzględnieniu sytuacji faktycznej i pozycji procesowej każdego z podmiotów⁴⁴. W doktrynie przyjmuje się, że równość formalną, zakładającą bezwzględnie identyczne traktowanie stron, należy odróżnić od równości rzeczywistej, w której traktuje się strony sprawiedliwie, uwzględniając ich pozycję (co może oznaczać np. zwolnienie jednej ze stron od kosztów postępowania czy konieczność ustanowienia dla niej pełnomocnika z urzędu). Zasada równości pozwala więc w pewnych wypadkach na różnicowanie sytuacji prawnej podmiotów, stwarzając przywileje dla stron o słabszej pozycji ekonomicznej w celu zniwelowania istniejących odmienności (tzw. dyskryminacja pozytywna lub uprzywilejowanie wyrównawcze) pod warunkiem, że ma ona charakter tymczasowy i jest oparta na rozsądnych i obiektywnych kryteriach⁴⁵.

W związku z tym pojawia się kwestia dotycząca ochrony tzw. strony słabszej. Pod tym pojęciem rozumie się stronę niezaradną, niezorientowaną w zawiłościach jurydycznych, podmiot, który ze względu na brak odpowiedniego wykształcenia nie jest w stanie skutecznie bronić swoich praw bądź samodzielnie prowadzić pro-

⁴¹ P. Osowy, *Aktywność informacyjna sądu a ustawowe granice pomocy stronie – rozważania na tle art. 5 k.p.c.*, „Rejent” 2003, nr 7–8, s. 111.

⁴² Wyrok TK z dnia 28 lipca 2004 r., P 2/04, OTK-A 2004, nr 7, poz. 72.

⁴³ W. Siedlecki, *Zasady...*, s. 26.

⁴⁴ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w aspekcie zmiany przepisów art. 5 i 12 k.p.c. i wynikających z nich obowiązków sądu w postępowaniu cywilnym (uwagi na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego)*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 10, s. 52; Na temat zróżnicowania pozycji procesowej stron w postępowaniach odrębnych zob. A. Łazarska, *op. cit.*, s. 460.

⁴⁵ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 27; R. Małajny, *Reguła równości wobec prawa w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003, s. 180; R. Wieruszewski, *Zasada równości i niedyskryminacji w świetle orzecznictwa Komitetu Praw Człowieka (wybrane aspekty)*, „Państwo i Prawo” 2000, z. 4, s. 40; W. Sadurski, *Równość wobec prawa*, „Państwo i Prawo” 1978, z. 8–9, s. 52; A. Łazarska, *op. cit.*, s. 428.

cesu, a jednocześnie nie stać go na profesjonalnego pełnomocnika (strona słabsza jako kategoria faktyczna)⁴⁶. Słabsza pozycja procesowa strony może wynikać z przynależności do określonej grupy społeczno-zawodowej, kwalifikacji, poziomu intelektualnego, sytuacji materialnej czy znajomości prawa⁴⁷.

Instrumentami prawnymi, które mają chronić stronę słabszą w procesie są m.in. możliwość udzielania stronie działającej bez adwokata lub radcy prawnego pouczeń przez sąd co do czynności procesowych albo konieczność ustanowienia pełnomocnika procesowego (art. 5 i 212 k.p.c.)⁴⁸ czy zwiększenie aktywności sądu w ustalaniu prawdy i poszukiwaniu dowodów z urzędu⁴⁹.

Udzielanie stronom niezbędnych pouczeń ma na celu uniknięcie ujemnych skutków nieporadności strony, a więc wyrównanie gorszej pozycji faktycznej strony słabszej⁵⁰. Ułatwienia te nie mają na celu faworyzowania jednej ze stron, lecz stanowią realizację rzeczywistej, a nie tylko formalnej równości stron⁵¹. Mogą również przyczynić się do zwiększenia aktywności stron i zrównania ich szans w wykazywaniu prawdziwości swoich twierdzeń⁵².

Jako że w centrum procesu cywilnego są strony, a proces ma służyć ochronie ich sfery prywatnoprawnej⁵³, zadaniem sądu jest troska o należytą realizację praw procesowych obu stron. Określenie granic pomocy stronie słabszej nie ma na celu jej demobilizacji, wręcz przeciwnie – powinno przyczynić się do pożądanej aktywności stron (*vigilantibus iura scripta sunt*) i wyeliminowania niepotrzebnych czynności sądu (co wpływa na efektywność postępowania). Sędzia powinien

⁴⁶ M. Sawczuk, *Niezawisłość sędziowska...*, s. 42; P. Bodio, *Strona słabsza*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, red. E. Smoktunowicz, C. Kosikowski, M. Sawczuk, Warszawa – Białystok 2000, s. 980; P. Pogonowski, *op. cit.*, s. 253; E. Wengerek, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1955, z. 11, s. 796; A. Łazarska, *op. cit.*, s. 438–439, 441.

⁴⁷ P. Osowy, *Aktywność informacyjna sądu a ustawowe granice pomocy stronie – rozważania na tle art. 5 k.p.c.*, „Rejent” 2003, nr 7–8, s. 113.

⁴⁸ M. Sawczuk, *Niezawisłość sędziowska...*, s. 41; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 182; *eadem*, *Status majątkowy strony a realizacja zasady równości stron w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 1, s. 61; P. Osowy, *Aktywność...*, s. 121–123; A.G. Harla, *Udzielanie przez sąd stronom i uczestnikom postępowania cywilnego wskazówek w świetle art. 5 k.p.c. (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 10, s. 98; W. Siedlecki, *Ochrona...*, s. 70; E. Łętowska, *Ochrona „słabszych” uczestników obrotu jako problem legistyczny*, „Annales UMCS. Sectio G” 1982, Vol. XXIX, s. 115 i n. Konieczność udzielania pouczeń istnieje po ogłoszeniu wyroku – tak: J. Jankowski, *Nowelizacje KPC wprowadzone w 2005 r.*, Warszawa 2005, s. 12; K. Knoppek, *Zmierzch zasady prawdy obiektywnej w procesie cywilnym*, „Palestra” 2005, nr 1–2, s. 12.

⁴⁹ P. Pogonowski, *op. cit.*, s. 254.

⁵⁰ M. Sawczuk, *Niezawisłość sędziowska...*, s. 41, 42; *idem*, *Problem aktywności...*, s. 116.

⁵¹ E. Wengerek, *op. cit.*, s. 798.

⁵² M. Manowska, *Zasada prawdy materialnej w świetle nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, „Prawo Spółek” 1999, nr 12, s. 51.

⁵³ *Ibidem*, s. 49.

udzielać pomocy tylko wówczas, gdy jest to niezbędne z punktu widzenia ogólnych wartości aprobowanych nawet przez stronę przeciwną⁵⁴.

Zasada równouprawnienia obejmuje zatem równą dla stron i uczestników postępowania możliwość korzystania z przewidzianych przez prawo środków procesowych (zasada równości broni) oraz możliwość przedstawienia swych stanowisk i twierdzeń (prawo do wysłuchania stron)⁵⁵.

Prawo do wysłuchania

W doktrynie przyjmuje się, że prawo do wysłuchania⁵⁶ obejmuje: informowanie stron o przysługującym im prawie do wysłuchania; traktowanie stron jako podmiotów postępowania, którym przysługuje prawo kształtowania procesu; rozważenie zarzutów stron; możliwość przedstawienia swoich racji oraz zgłaszania wniosków dowodowych; zapewnienie stronom wglądu w akta sprawy, a także osobisty udział stron przy czynnościach procesowych⁵⁷.

Zasada wysłuchania polega na zapewnieniu obu stronom możliwości przedstawienia swoich twierdzeń i obrony interesów⁵⁸. Dopiero wysłuchanie przez sąd argumentacji obu stron pozwala na analizę sprawy polegającą na wazeniu argumentów, badaniu przedstawionych dowodów i rozważaniu twierdzeń stron. Tylko taki tok postępowania sądu może być nazwany rozpatrywaniem sprawy⁵⁹. Podkreśla się jednak, że wysłuchanie stron nie zawsze jest konieczne, gdyż istotą zasady *au-*

⁵⁴ M. Sawczuk, *Niezawisłość sędziowska...*, s. 43, 46–47; *idem*, *Problem aktywności...*, s. 124–125.

⁵⁵ E. Waśkowski, *System procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 208; E. Wengerek, *op. cit.*, s. 789; W. Siedlecki, [w:] W. Siedlecki, *Z Świeboda*, *op. cit.*, s. 58; Ł. Błaszczak, *op. cit.*, s. 70; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 78–79. T. Ereciński i K. Weitz (*Prawda i równość...*, s. 49) zauważają, że odróżnienie prawa do wysłuchania oraz równości środków procesowych ma charakter porządkujący, a konkretne instytucje procesowe służące realizacji jednego z tych praw mogą się krzyżować i być także przejawem drugiego z nich.

⁵⁶ W.J. Habscheid, *Verfahren in Zivilsachen und aktuelle Fragen zum rechtlichen Gehör*, [w:] *Z zagadnień prawa cywilnego*, Białystok 1991, s. 263; M. Sawczuk, *Naruszenie prawa do wysłuchania podstawą skargi konstytucyjnej*, „*Annales UMCS. Sectio G*” 1997, Vol. XLIV, s. 108.

⁵⁷ M. Sawczuk, *Konstytucyjne idee prawa sądowego cywilnego*, „*Problemy Egzekucji*” 2000, nr 7, s. 12–13; K. Osajda, *Zasada...*, s. 436; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 86–87; E. Wengerek, *op. cit.*, s. 790. Prawo do wysłuchania wynika m.in. z przepisów art. 69, 143, 146, 210, 214, 215, 217, 224 § 1, 323, 514 § 1, 533, 547, 548 § 2, 556 § 1, 565 § 1, 576 § 1, 582, 601, 603, 827, 987 w zw. z art. 760 § 2 – tak: T. Ereciński, K. Weitz, *Prawda i równość...*, s. 50; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w aspekcie zmiany...*, s. 225–226, 236; A. Łazarska, *op. cit.*, s. 490; K. Weitz, *Związanie sądu granicami żądania w procesie cywilnym*, [w:] *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, t. 1, Warszawa 2011, s. 682; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 327.

⁵⁸ E. Wengerek, *op. cit.*, s. 789.

⁵⁹ Wyrok TK z dnia 20 grudnia 2007 r., P 39/06, OTK-A 2007, nr 11, poz. 161.

diatur et altera pars jest stworzenie sytuacji umożliwiającej złożenie wyjaśnień, zaś fakt samego ich przedstawienia ma dla sprawy znaczenie drugorzędne⁶⁰.

Pomimo konieczności zapewnienia stronom prawa do wysłuchania, niektóre instytucje procesowe przewidują pewne odstępstwa, np. postępowania odrębne (nakazowe, upominawcze), w których wydanie nakazu zapłaty nie jest poprzedzone wysłuchaniem stron, czy też prowadzenie postępowania wobec osoby, której miejsce pobytu nie jest znane. Przypadki te nie stanowią jednak naruszenia zasady wysłuchania stron, gdyż dają pozwanemu możliwość przedstawienia swych twierdzeń po doręczeniu nakazu zapłaty, a stronę, której miejsce pobytu nie jest znane, zastępuje kurator⁶¹.

Naruszeniem zasady wysłuchania stron jest natomiast np. pozostawienie pisma w aktach sprawy ze skutkiem doręczenia, uniemożliwienie zajęcia stanowiska przez stronę, ustanowienie nierównych sankcji dla stron z tytułu niewykonania czynności procesowych, niewezwanie strony na rozprawę, nieustanowienie kuratora dla osoby nieobecnej, odmowa udostępnienia stronie akt sprawy⁶².

„Równość broni”

Drugim aspektem zasady równouprawnienia stron jest tzw. równość broni, która oznacza możliwość dysponowania przez strony jednakowymi środkami ochrony⁶³. Dotyczy to równego traktowania stron przez poszczególne instytucje Kodeksu postępowania cywilnego, możliwości udziału w sprawie – w celu obrony praw obywateli – prokuratora, organizacji pozarządowych, inspektora pracy, rzecznika konsumentów, Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka (choć uważa się, że udział tych podmiotów może powodować naruszenie zasady równości broni⁶⁴), a także ukrócenia nadużywania prawa przez strony⁶⁵.

W odróżnieniu od formalnej równości stron wyrażonej w prawie do wysłuchania, zasada równości broni realizuje rzeczywiste (faktyczne) równouprawnienie stron w procesie. Gwarancjami obowiązywania zasady rzeczywistej równości stron są np. równość w zakresie dokonywania czynności procesowych; równe możliwości korzystania przez strony i uczestników postępowania ze środków zaczepnych, takich jak zgłaszanie żądań i wniosków, możliwość zgłaszania za-

⁶⁰ E. Wengerek, *op. cit.*, s. 780; W. Broniewicz, *op. cit.*, s. 65; J. Jodłowski, [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1996, s. 112; K. Piasecki, *op. cit.*, s. 87; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w aspekcie zmiany...*, s. 86; *eadem*, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 245.

⁶¹ E. Wengerek, *op. cit.*, s. 790.

⁶² *Ibidem*, s. 791; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 258, 399–400; A. Łazarska, *op. cit.*, s. 491; T. Erciński, K. Weitz, *Prawda i równość...*, s. 52.

⁶³ E. Wengerek, *op. cit.*, s. 789.

⁶⁴ A. Łazarska, *op. cit.*, s. 437.

⁶⁵ Por. E. Wengerek, *op. cit.*, s. 793.

rzutów; jawność rozprawy; równy dostęp do sądu, niezależnie od statusu majątkowego stron; możliwość dokonywania przez sąd pouczeń co do konieczności i terminów dokonywania czynności procesowych; możliwość wyłączenia sędziego (zapewniające bezstronność i wykluczające przewagę którejkolwiek ze stron)⁶⁶. Pozbawienie strony możliwości korzystania z tych gwarancji może być uznane za naruszenie możliwości obrony, a tym samym za naruszenie zasady „równości broni”⁶⁷. Za niezgodne z tą zasadą uznaje się także prawo prokuratora i Prokuratora Generalnego do zaskarżania orzeczeń nawet wbrew woli strony (art. 60 § 2, 398¹, 398⁵ § 2 k.p.c.)⁶⁸.

Równouprawnienie stron powinno przejawiać się nie tylko faktyczną równością przysługujących im praw, ale i jednakowym ciężarem procesowych obowiązków, co może wiązać się z odpowiedzialnością za skutki działań i zaniedbań stron (w tym za nadużycia praw procesowych)⁶⁹.

Naruszenie zasady równouprawnienia stron

Ocena zasady równouprawnienia stron może być dokonana jedynie *post factum*, po zakończeniu określonego etapu postępowania, podczas kontroli orzeczenia wydanego w sprawie w związku z jego zaskarżeniem⁷⁰. Naruszenie przepisów dotyczących równouprawnienia stron (w obu aspektach) stanowi uchybienie procesowe, które (jeżeli mogło wpłynąć na wynik sprawy) stanowi podstawę zarzutu apelacyjnego (art. 368 § 1 pkt 2 i 3 k.p.c.), a jeżeli prowadzi do pozbawienia strony lub uczestnika możliwości obrony swych praw lub działania w postępowaniu – jest przyczyną nieważności postępowania, którą sąd wyższej instancji uwzględni z urzędu (art. 378 § 2 i 379 pkt 5 k.p.c.) oraz podstawą skargi kasacyjnej (art. 398³ § 1 pkt 2 i § 2 k.p.c.), skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 424⁴ k.p.c.) lub skargi o wznowienie postępowania (art. 401 pkt 2 k.p.c.)⁷¹.

Naruszenie zasady równouprawnienia stron może także prowadzić do pozbawienia strony prawa do sądu czy prawa do rzetelnego procesu sądowego. Może ono wynikać z działań (zaniechań) sądu (np. przez uchybienie obowiązkowi bez-

⁶⁶ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 7, 284; *eadem*, *Zasada równości stron w aspekcie...*, s. 86–87; H. Dolecki, *op. cit.*, s. 55; W. Siedlecki, *Zasady...*, s. 27–28; A. Łazarska, *op. cit.*, s. 437, 453; E. Wengerek, *op. cit.*, s. 794.

⁶⁷ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 330; A. Łazarska, *op. cit.*, s. 476.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 298.

⁶⁹ P. Osowy, *Aktywność...*, s. 117.

⁷⁰ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 87; T. Ereciński, K. Weitz, *Prawda i równość...*, s. 49.

⁷¹ H. Dolecki, *op. cit.*, s. 56; W. Siedlecki, *Zasady...*, s. 28; A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 382.

stronności, przewlekłość postępowania), stron (np. przez ich zaniedbania czy nadużywanie swoich praw procesowych, obstrukcji procesowej) lub osób trzecich (np. w razie odmowy udostępnienia dowodu)⁷².

PODSUMOWANIE

Zapewnienie rzeczywistej równości stron jest warunkiem efektywności ochrony prawnej⁷³. T. Ereciński i K. Weitz podkreślają, że z zasady równouprawnienia stron wynika nakaz równego traktowania wszystkich adresatów norm prawnych, charakteryzujących się w takim samym stopniu tą samą relewantną cechą, co oznacza zarówno zakaz dyskryminowania, jak i faworyzowania tych osób. Przejawem ochrony praw jednostki w procesie cywilnym jest dbałość o realną równość stron od chwili podjęcia przez powoda decyzji o dochodzeniu swych praw przed sądem do jego zakończenia⁷⁴. Równouprawnienie stron gwarantuje bowiem prawidłowy przebieg kontradyktoryjnego procesu i realizację jego celów.

A. Góra-Błaszczkowska podkreśla, że zasada ta powinna mieć zastosowanie nie tylko w ramach postępowania co do istoty sprawy, ale także w postępowaniach incydentalnych, prowadzonych w sprawie. Jeżeli bowiem zasada równouprawnienia zostanie naruszona w postępowaniu ubocznym, oddziaływać będzie w sposób niekorzystny na rezultat postępowania głównego i spowoduje, że mimo prawidłowego rozstrzygnięcia merytorycznego – postępowanie w sprawie będzie dotknięte nieważnością z powodu pozbawienia strony możliwości działania⁷⁵. Istotną kwestią jest więc to, by w celu realizacji zasady równouprawnienia stron nastąpiła unifikacja przepisów wszystkich działów postępowania cywilnego. Przepisy proceduralne powinny bowiem pozostawać w ścisłym związku z rzeczywistym równouprawnieniem stron⁷⁶.

Zasada równouprawnienia stron, jako zasada prawa, stanowi element systemu prawnego, co oznacza, że jej adresatami są wszystkie podmioty stosujące prawo, począwszy od ustawodawcy (do którego należy prawidłowe ukształtowanie praw i obowiązków stron i wyważenie kompromisu między ich sprzecznymi interesami)⁷⁷, przez sąd (który powinien stać na straży jej realizacji), na stronach procesu kończąc.

⁷² A. Góra-Błaszczkowska, *Status majątkowy...*, s. 66–67; *eadem*, *Zasada równouprawnienia stron w procesie cywilnym*, s. 340–341, 360.

⁷³ P. Pogonowski, *op. cit.*, s. 246; T. Ereciński, K. Weitz, *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 10, s. 15.

⁷⁴ T. Ereciński, K. Weitz, *Prawda i równość...*, s. 61; *idem*, *Efektywność...*, s. 17.

⁷⁵ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 84, 95.

⁷⁶ J. Krajewski, K. Piasecki, *Kodeks postępowania cywilnego. Tekst, orzecznictwo, piśmiennictwo*, Warszawa 1977, s. 83.

⁷⁷ K. Osajda, *Zasada...*, s. 442.

A. Góra-Błaszczkowska podkreśla, że zasada równouprawnienia stron zajmuje wysoką pozycję w hierarchii zasad procesowych, gdyż wywodzi się z normy konstytucyjnej (art. 32 ust. 1) oraz spełnia szczególną rolę w systemie zasad procesu cywilnego jako aksjomat obowiązywania wszystkich innych zasad i instytucji tego procesu. Z tego względu, w razie kolizji tej naczelnej zasady z innymi zasadami procesu, powinna zyskać pierwszeństwo. Wynika to z tego, że zasada równouprawnienia ma dla procedury cywilnej znaczenie zasady – dyrektywy interpretacyjnej, która służy właściwej wykładni norm z przepisów proceduralnych. Ponadto znaczenie zasady równouprawnienia stron jest konsekwencją faktu, że w procesie występują dwie strony stosunku cywilnoprawnego charakteryzującego się z samej istoty równorzędnością podmiotów⁷⁸.

J. Falski podkreśla, że zasada równouprawnienia stron nie jest synonimem identyczności. Prawo powinno indywidualizować sytuację podmiotów z uwagi na pewne cechy istotne (relewantne), wyznaczając kryteria pozwalające na odróżnienie reguł odnoszących się tylko do niektórych osób, nie naruszając przy tym zasady równości w prawie, od reguł wyróżniających grupę adresatów w sposób powodujący ich uprzywilejowanie lub dyskryminację⁷⁹. Przy dokonywaniu stosownych rozróżnień trzeba uwzględnić nie tylko pozycję procesową stron, ale i ich sytuację majątkową, wykształcenie i orientację w sprawie. Ochrona podmiotu – z różnych względów – mniej zorientowanego w sprawie umożliwia nie tylko sprawiedliwe jej rozpatrzenie, ale też wpływa na podniesienie poziomu etycznego prowadzenia sprawy, uniemożliwiając wykorzystywanie pozycji strony słabszej. Zasada ta uwzględnia więc faktyczną nierówność stron i zabezpiecza im rzeczywiste równouprawnienie, stanowiąc jednocześnie gwarancję ochrony praw obywateli⁸⁰.

BIBLIOGRAFIA

- Berutowicz W., *O pojęciu naczelných zasad postępowania cywilnego*, „Studia Cywilistyczne” 1975, t. XXV–XXVI.
- Berutowicz W., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1984.
- Błaszczak Ł., [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), Ł. Błaszczak, I. Gil, E. Rudkowska-Ząbczyk, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2013.
- Bodio P., *Strona słabsza*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, red. E. Smoktunowicz, C. Kosikowski, M. Sawczuk, Warszawa – Białystok 2000.
- Broniewicz W., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1998.
- Dalka S., *Podstawy postępowania cywilnego*, Sopot 2005.
- Dolecki H., *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2013.

⁷⁸ A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, s. 57, 61, 76.

⁷⁹ J. Falski, *Ewolucja wykładni zasady równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, „Państwo i Prawo” 2000, z. 1, s. 49, 52.

⁸⁰ E. Wengerek, *op. cit.*, s. 798.

- Ereciński T., Weitz K., *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 10.
- Ereciński T., Weitz K., *Prawda i równość stron w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego. Serock k. Warszawy, 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010.
- Falski J., *Ewolucja wykładni zasady równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, „Państwo i Prawo” 2000, z. 1.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2001.
- Góra-Błaszczkowska A., *Status majątkowy strony a realizacja zasady równości stron w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2007, nr 1.
- Góra-Błaszczkowska A., *Zasada równości stron w aspekcie zmiany przepisów art. 5 i 212 k.p.c. i wynikających z nich obowiązków sądu w postępowaniu cywilnym (uwagi na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego)*, „Przegląd Sądowy” 2005, nr 10.
- Góra-Błaszczkowska A., *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008.
- Habscheid W.J., *Die Europäisierung des Zivilprozeßrechts*, [w:] *Unity of Civil Procedural Law and Its National Divergencies*, ed. M. Sawczuk, Lublin 1994.
- Habscheid W.J., *Verfahren in Zivilsachen und aktuelle Fragen zum rechtlichen Gehör*, [w:] *Zagadnień prawa cywilnego*, Białystok 1991.
- Harla A.G., *Udzielanie przez sąd stronom i uczestnikom postępowania cywilnego wskazówek w świetle art. 5 k.p.c. (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 10.
- Jakubecki A., *Naczelnne zasady postępowania cywilnego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd katedr i zakładów postępowania cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005)*, Kraków 2006.
- Jankowski J., *Nowelizacje KPC wprowadzone w 2005 r.*, Warszawa 2005.
- Jodłowski J., [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1996.
- Jodłowski J., [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego*, red. J. Jodłowski, Wrocław 1974.
- Knoppek K., *Zmierzch zasady prawdy obiektywnej w procesie cywilnym*, „Palestra” 2005, nr 1–2.
- Kordela M., *Zasady prawa. Studium teoretyczno-prawne*, Poznań 2012.
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1997.
- Krajewski J., Piasecki K., *Kodeks postępowania cywilnego. Tekst, orzecznictwo, piśmiennictwo*, Warszawa 1977.
- Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012.
- Łętowska E., *Ochrona „słabszych” uczestników obrotu jako problem legislacyjny*, „Annales UMCS. Sectio G” 1982, Vol. XXIX.
- Małajny R., *Reguła równości wobec prawa w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003.
- Manowska M., *Zasada prawdy materialnej w świetle nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, „Prawo Spółek” 1999, nr 12.
- Maroń G., *Zasady prawa. Pojmowanie i typologie a rola w wykładni prawa i orzecznictwie konstytucyjnym*, Poznań 2011.
- Mądrzak H., [w:] H. Mądrzak (red.), E. Marszałkowska-Krześ, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2003.
- Mądrzak H., *O pojmowaniu naczelnnych zasad postępowania cywilnego*, [w:] *Proces i prawo (Księga pamiątkowa ku czci Jerzego Jodłowskiego)*, Warszawa 1989.
- Osajda K., *Znaczenie zasad prawa dla wykładni prawa (na przykładzie prawa cywilnego)*, [w:] *Teoria i praktyka wykładni prawa. Materiały konferencji naukowej Wydziału Prawa i Admi-*

- nistracji Uniwersytetu Warszawskiego odbytej w dniu 27 lutego 2004 roku, red. P. Winczorek, Warszawa 2005.
- Osoy P., *Aktywność informacyjna sądu a ustawowe granice pomocy stronie – rozważania na tle art. 5 k.p.c.*, „Rejent” 2003, nr 7–8.
- Osoy P., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2001.
- Piasecki K., *Postępowanie sporne rozpoznawcze*, Warszawa 2004.
- Pogonowski P., *Wpływ wejścia w życie Konstytucji RP z 1997 r. na sądowe postępowanie cywilne*, [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego*, Kraków 2006.
- Resich Z., *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985.
- Sadurski W., *Równość wobec prawa*, „Państwo i Prawo” 1978, z. 8–9.
- Sawczuk M., *Konstytucyjne idee prawa sądowego cywilnego*, „Problemy Egzekucji” 2000, nr 7.
- Sawczuk M., *Naruszenie prawa do wysłuchania podstawą skargi konstytucyjnej*, „Annales UMCS. Sectio G” 1997, Vol. XLIV.
- Sawczuk M., *Niezawisłość sędziowska a granice pomocy stronie*, [w:] *Studia z procesu cywilnego*, red. K. Korzan, Katowice 1986.
- Sawczuk M., *Problem aktywności stron („vigilantibus iura scripta sunt”) w postępowaniu cywilnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1974, z. 1.
- Sawczuk M., *Zasady procesu cywilnego*, [w:] *Wielka encyklopedia prawa*, red. C. Kosikowski, E. Smoktunowicz, M. Sawczuk, Warszawa – Białystok 2000.
- Siedlecki W., [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2004.
- Siedlecki W., *Ochrona praw jednostki w procesie cywilnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1978, z. 81.
- Siedlecki W., *Zasady naczelnego postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego kodeksu postępowania cywilnego*, „Studia Cywilistyczne” 1966, t. VII.
- Tkacz S., *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie (Od dogmatyki do teorii)*, Toruń 2014.
- Waškowski E., *System procesu cywilnego*, Wilno 1932.
- Weitz K., *Związanie sądu granicami żądania w procesie cywilnym*, [w:] *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, t. 1, Warszawa 2011.
- Wengerek E., *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 1955, z. 11.
- Wieruszewski R., *Zasada równości i niedyskryminacji w świetle orzecznictwa Komitetu Praw Człowieka (wybrane aspekty)*, „Państwo i Prawo” 2000, z. 4.
- Wróblewski J., *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1972.
- Wróblewski J., *Wstęp do prawoznawstwa*, Łódź 1984.
- Wróblewski J., *Zagadnienia teorii wykładni prawa ludowego*, Warszawa 1959.
- Wyrok TK z dnia 28 lipca 2004 r., P 2/04, OTK-A 2004, nr 7, poz. 72.
- Wyrok TK z dnia 20 grudnia 2007 r., P 39/06, OTK-A 2007, nr 11, poz. 161.
- Zieliński A., *Postępowanie cywilne. Compendium*, Warszawa 2012.

SUMMARY

The authors make the classification rules of Civil Procedure and the location of their system of law principles, and analyze the relationship between the principle of a legal norm. Overview of the different ways of defining the principles of process leads them to think that many representatives of the doctrine of procedural rules is treated as ideas, thoughts, guiding, which may mean that they have more optimization, and not directly normative character. This does not, however, prevent the

analysis of legal provisions under which assumes the existence of the principle of the process, and the doctrine of civil procedure meets the distinction to distinguish between descriptive and procedural rules directive shot. One can even meet the notion that ideas are procedural rules only when there are adequate expression in the law. The authors analyzed the principle of equality between the parties, agreed with the statement that it occupies a high position in the hierarchy of procedural rules, as derived from the constitutional norm, and fulfills a specific role in the system of rules of civil procedure – as an axiom of all other rules and institutions in that process. This is due to the fact that the principle of equality is for the importance of civil procedure – interpretation of the Directive, which is the correct interpretation of the rules of the procedure.

Keywords: principle of equality; civil process; principles of process